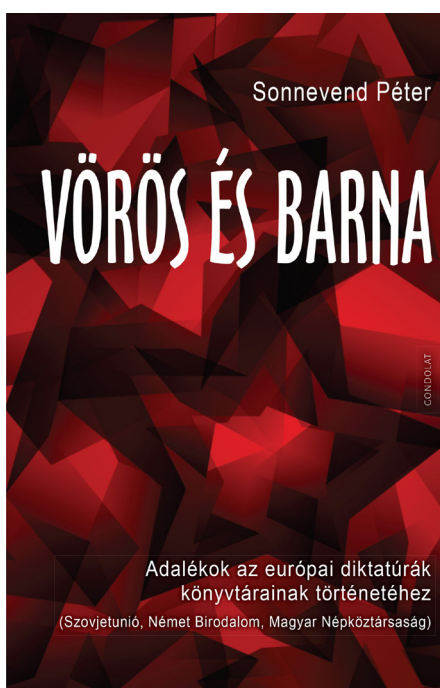

Vörös és barna: adalékok az európai diktatúrák könyvtárainak történetéhez (Szovjetunió, Német Birodalom, Magyar Népköztársaság) – recenzió

P. Toldi Márta
dr.toldi.marta@gmail.com
Berzsenyi Dániel Könyvtár,
Szombathely,
nyugdíjazott könyvtárigazgató

Beérkezett: 2024.08.03
Elfogadva: 2024.08.09.
Publikálva: 2024.08.15.

Könyvismertető

Sonnevend, P. (2024) Vörös és barna: adalékok az európai diktatúrák könyvtárainak történetéhez (Szovjetunió, Német Birodalom, Magyar Népköztársaság), Kovács, K., Rácz, Á. (szerk.), Budapest, Gondolat Kiadó, ISBN: 978 963 556 529 0

Sonnevend Péter a Vörös és barna címmel megjelent, másfél évtizednyi könyvtártörténeti rekonstrukciós kutatásait foglalta kötetbe. A könyv egyes fejezeteit a *Könyvtári Figyelő* már közreadta, illetve az egyik Magyarországhoz kapcsolódó rész bekerült a Nemzeti téka sorozat *Fejezetek a magyarországi könyvtárügy*

*történetéből (1945–1956)*¹ kötetébe is. Mégis együttes olvasásuk a döbbenet erejével vonja magára a figyelmet. Egyrészt a bolsevik-sztálinista és a náci könyvtárvilág forrásvidékének párhuzamos bemutatása nem csupán leíró történeti műfajban jelenik meg, hanem szaklapok elemzésével, az egymásra rímelő szervezési technikákat is érzékletesen feltárva, bemutatva az orosz-szovjet és náci-német politika megállíthatatlan erejét a hegemon ideológia érvényesítésében. Másrészt megidézi az 1945–1956 közötti magyar könyvtári életvilág birodalmi érdekszférákban vergődő, legjobbjai által autonóm nemzeti-polgári horizontra vágyakozó humán szolgálat keservének valóságát. Izgalmas tartalmi többletet nyújt annak bemutatása, hogy miként értelmezi a német könyvtáros szakma elődjének útkereséseit, behódolását, valamint a mártírok áldozatvállalását.

Első rész

A „vörös” bolsevik-sztálinista könyvtárak és előzményeik címrész 1830-tól 1941-ig követi a cári Oroszország „megkésített felívelését”, az azt követő bolsevik proletárdiktatúra és a sztálini önkényuralom közkönyvtári történetét.² A szerző véleménye

Cite as/Így hivatkozd: P. Toldi, Márta (2024) Vörös és barna: adalékok az európai diktatúrák könyvtárainak történetéhez (Szovjetunió, Német Birodalom, Magyar Népköztársaság) – recenzió, *Central European Library and Information Science Review (CELISR)*, 1(2), p. 196–200.

szerint a 19. század közepétől a bolsevik uralom színre lépéséig valódi változás történt a könyvtárak elérhetőségében azon kevesek számára, akik birtokában voltak az olvasás lehetőségének. Történelmi visszatekintéssel megidézi a cári önkényuralom és birodalomépítés történéseit, majd a reformer II. Sándor cár által elindított korszerűsítési törekvéseket, köztük a „zemsztvo” (falusi-városi hivatalok és választott testületek) létrehozását. A kulturális szférán belül áttekinti az oktatás, az írástudás, az olvasás, a könyvkiadás és a sajtó helyzetét. Részletesen tárgyalja a Nagy Katalin uralkodása idejére tehető nyilvános könyvtárügy indulását. Megtudjuk, hogy a decentralizált állami irányításnak köszönhetően a zemsztvók iskolákat, olvasóköroket, könyvtárakat szervezettek. Ám működésüket és az állománygyarapítás határait az állam szigorúan szemmel tartotta, a cenzúraszabályzat (1890) mellékleteként nyilvános könyvtári/népkönyvtári szabályzatot adott ki, valamint a kormányzóságok statisztikai jelentéseket készítettek működésükről.

Az első orosz forradalom hatására az Orosz Bibliológiai Társaság 1905 nyarán feljegyzést készített a könyvtárak változtatási igényeiről, melynek hatására megindult a könyvtárosok képzése 1907-ben. A szakma önszerveződésének jele, hogy szintén ebben az időszakban megalakult az első könyvtáros-egyesület, kiadtak egy átfogó könyvtárszervezési kézikönyvet (1904), és a Bibliotyekar (1910–1915) szakfolyóiratot is megjelentették. Izgalmas adalék a korszakból bemutatott két könyvtártudós, a világszerte ismert olvasáspszichológus N. A. Rubakin (1862–1946) és a világ számos országában tanulmányúton járt orosz, majd szovjet közkönyvtáros I. B. Havkina (1871–1949) biográfiája. A nagy háború, majd a bolsevik hatalomátvétel kerékbe törte az éppen csak megindult felívelést.

Az 1918–1928 közötti évtizedet több egymás mellett létező tendencia érvényesüléseként mutatja be Sonnevend. A cári birodalom bukását követően teret kaptak azok a művelődéspolitikusok, könyvtárosok, akik felléptek az írástudástól és a művelődéstől megfosztott milliók érdekében (1926-ban még a népesség közel fele analfabéta), felvilágosult küldetésstudattal azt is vállalva, hogy támogatói legyenek a Krupszkaja által vizionált „új ember” létrehozásának. Miközben polgárháború, éhínség, járványok dúltak, kivégzések és terror árán kiépült a bolsevik diktatórikus állampárti hatalomgyakorlás. Az ipari elmaradottság felszámolásának illúziójával megindul a „munka militarizálása” (Troickij), majd a „kollektív mezőgazdaság” (Sztálin) kivitelezése, nyomukban kitelepítés, munkatáborok, tudósok elűzése. A könyvtárakkal szemben elvárattott, hogy „a szocializmus építését segítő intézmények legyenek”, ezzel szerepük relatíve felértékelődött. Átfogó állami támogatást kaptak, kitüntetetten a munkás-, vagyis szakszervezeti könyvtárak.

A sztálini önkényuralom (1928–1941) közkönyvtáiról két fejezet szól. Az olvasó először áttekintheti az uralmi viszony dátumokhoz és történésekhez kapcsolt leírását. Döbbenetes olvasmány, „...a totális hatalmi rendszer a teljhatalom birtokában mindenütt »ellenséget« keres és talál. Akadémikus, művész, politikus, földműves, könyvtáros – mindenki gonosztevőnek («a nép ellensége») bizonyulhat és áldozattá válhat, miközben mindenki óhatatlanul a nagy gépezet kicsiny alkatrésze.” (82. p.). A korszak jellemzője a tudomány, a művészet teljes uralása, a Gulagon eltűnt alkotók sora, a szovjet-orosz irodalom kiemelkedő alkotóinak (Jeszenyin, 1925, majd Majakovszkij, 1930) öngyilkossága, a cenzúra/öncenzúra működtetése, a Molotov–Ribbentrop-paktum keretében betiltott 4200 antifasiszta mű. Némi vigaszként olvashatunk az írás- és olvasástudás kiterjesztésének szándékáról, a kötelező elemi iskolai oktatás bevezetéséről (1930). A hegemon ideológia népszerűsítésében a könyvtárakra kötelező feladatok teljesítése várt.

¹ Sonnevend, P. (szerk.) (2018) Fejezetek a magyarországi könyvtárügy történetéből (1945–1956), OSZK-Gondolat Kiadó, Budapest, 2018. ISBN 978 963 200 678 9

² Sonnevend, P. (2012) Megkésett felívelés: A cári Oroszország közkönyvtárügye és olvasáskultúrája (1830–1916), Könyvtári Figyelő, 2, p. 311–335, Elérhető: https://epa.oszk.hu/00100/00143/00083/pdf/EPA00143_konyvtari_figyelo_2012_2_311-335.pdf (Utolsó elérés: 2024.07.25)

Sonnevend, P. (2012) Közkönyvtár a bolsevikproletárdiktatúra szolgálatában (1918–1928), Könyvtári Figyelő, 3, p. 549–567, Elérhető: https://epa.oszk.hu/00100/00143/00084/pdf/EPA00143_konyvtari_figyelo_2012_3_549-567.pdf (Utolsó elérés: 2024.07.25)

Központi bizottsági határozatok sora született az „átlag- vagy tömegolvasók” könyvellátásáról, könyvtári konferenciákon, továbbképzéseken tették egyértelművé az elvárásokat a szélesedő közkönyvtári hálózat négy alaptípusa (állami, szakszervezeti, párt- és hadi) számára. Visszatérő gyakorlattá vált a könyvtári állományok selejtezési jegyzékekkel „támogatott” tisztogatása. A könyvtárosok számára meghatározták, hogy mely kötetek adhatók tömegolvasók kezébe, tematikus kampányokat is elvárva. A könyvtári gyűjteményeket az iparosítás anyagi fedezetének biztosításához is felhasználták. Nagy múzeumok és könyvtárak uniális 18–19. századi köteteket kiadásították, egyes években 150–200 tonnát. „Számos amerikai egyetem így alapozta meg mai elismert szlavisztikai gyűjteményét” (97. p.). A külföldről behozott könyvek nagy részét zárt gyűjteményekbe utalták.

A sztálini önkényuralom első fejezetének záró tanulmánya a *Bibliotekar* (1910–1915) szaklap utódjaként indított *Krasznij Bibliotekar* (1923–1941), továbbá egyes szerzők írásainak tartalmi bemutatása, amelyből életrajzokra bontva megismerhető az utódai révén napjaikban is kiadott százéves szaklap. A *Krasznij Bibliotekar* döntően a közkönyvtárakkal foglalkozott, de tárgyalta a könyvtári jogalkotást, a könyvtári munka gyakorlatát, hírt adott a könyvtárak életéről, bibliográfiákat és biográfiákat, recenziókat közölt, és ugyancsak kitekintett a külföldi könyvtári életre. 1930-ig, az első könyvtáros-főiskola indulásáig helyettesítette a felsőfokú szakképzést is. Sonnevend elemzése szerint lényegében ezen időig tekinthető szaklapnak, majd tartalma „silányult”, „a központi agitpropoz irányítás szócsövévé vált” (103. p.).

A szaklap jelentős terjedelmű nemzetközi kitekintésével izgalmas kaleidoszkópba nézhetünk, amely azt is felillantja, hogy a szerkesztőségek és szerzők hogyan kerestek értelmes megoldásokat a változó politikai mező szorításában, amíg a sztálini ideológiával „kiirtották az önálló gondolkodás legkisebb lehetőségét és esélyét is” (128. p.).

A kötet „vörös” könyvtárügyről szóló fejezete az orosz-szovjet közkönyvtárak legkiemelkedőbb, magasan képzett, felvilágosult, majd a hegemon ideológiát szolgáló, mindeközben önkényének is kitett személyiségei sorsának bemutatásával zárul.

Második rész

A szerző „barna” náci könyvtárak és előzményeik – a német könyvtárügy 1830 és 1945 közötti időszakát három tanulmányban elemzi.³ Sonnevend számos statisztikai adattal, kvantitatív és kvalitatív elemzésekkel, források tartalmi bemutatásával nyomatékosítja tablóját.

Bevezetesként megismerhetjük a hitlerizmus működését, a kulturális politikára, a könyv- és folyóiratkiadásra, az olvasásra és a közkönyvtáraktól elvárt küldetésre koncentrálna. Az első világháború tragikus veszteségei a hitleri hatalom olyan legitímálását tették lehetővé, amely alatt a revánsra törekvő totális diktatúra kiépülése, a széles körű propaganda és a népjóléti intézkedések mellett viharos gyorsasággal megvalósult. A „harmadik birodalom” víziója 12 évig bizonyult életképesnek fegyverkezéssel, sovinizmussal, antiszemitizmussal, holokauszttal, az „ellenségek” elpusztításával, az újabb háború irtatlan veszteségeivel együtt. Az 1933-ban létrehozott Birodalmi Kulturális Kamara hét szekcióján keresztül a teljes kulturális és művészeti életet uralta, melyhez a közkönyvtárakat is szócsöül jelölte, a német lakosság többsége elfogadta az „übermensch” fölény uralmának létjogosultságát.

A nemzetiszocialista könyvtárügy előtörténeteként a 19. századi közkönyvtári örökség fellendülő szakaszából polgári, ipari, vállalati, majd városi kezdeményezésre alapított közkönyvtárak, egyesületi, felekezeti könyvtárak és a falvak ellátását segítő tanácsadó-módszertani központok tevékenységét ismerhetjük meg.

³ Sonnevend, P. (2021) A nemzetiszocialista Németország közkönyvtárai (1933–1945): 1. rész: A hitlerizmus működése. Kulturális politika, olvasás, közkönyvtári alapvetések, Könyvtári Figyelő, 4, p. 583–601, Elérhető: https://epa.oszk.hu/00100/00143/00367/pdf/EPA00143_kf_2021_04_583-601.pdf (Utolsó elérés: 2024.07.25)

Sonnevend, P. (2022) A nemzetiszocialista Németország közkönyvtárai (1933–1945): 2. rész: A nemzetiszocialista német népkönyvtárak megteremtése, Könyvtári Figyelő, 1, p. 83–91, Elérhető: https://epa.oszk.hu/00100/00143/00368/pdf/EPA00143_kf_2022_01_083-094.pdf (Utolsó elérés: 2024.07.25)

Sonnevend, P. (2010) Totális barna folt: a Die Bücherei című folyóirat 1934-es első évfolyama, Könyvtári Figyelő, 1, p. 109–123, Elérhető: https://epa.oszk.hu/00100/00143/00074/pdf/EPA00143_Konyvtari_Figyelo_2010_1_108-125.pdf (Utolsó elérés: 2024.07.25)

Sonnevend úgy értékeli, hogy a weimari köztársaság idején kialakultak a német közkönyvtárügy alapjai, ám szerény kínálattal és szűk társadalmi hatókörrel. Mégis, ez időszakban több könyvtári szakfolyóirat is létrejött (*Serapeum*, Lipcse, 1840–1870, a napjainkig megjelenő *Zentralblatt für Bibliothekswesen*, 1886–), kézikönyveket adtak ki (*Grundzüge der Bibliothekslehre*, Lipcse, 1890, majd átdolgozott kiadása 1902) A század végére a szakirodalomban feltűnt a népkönyvtárak modernizálásának szemlélete az angolszász minta szerint. Megnevezésként a „Bücherhalle” szerepel, amely a kölcsönzés mellett jól felszerelt olvasóteremmel, széles gyűjtőkörrel és hosszú nyitvatartási idővel rendelkezik. Ugyanakkor a 20. század elején éles viták zajlottak a szórakoztató és oktató-művelő funkció, az irányított és a szabad választáson alapuló olvasmánykiválasztás viszonyáról. Ebben az időben indultak az első képzőhelyek (Lipcse, 1915) és szolgáltató központok. A német könyvtárosok első egyesülete 1900-ban jött létre (Verein Deutscher Bibliothekare), ezt követte 1922-ben a népkönyvtárosok szervezete, amikortól részt vettek az IFLA munkájában is, és a berlini egyetem kiadásában rendszeresen közreadták a könyvtártudomány kézikönyveit (1931–1940).

Mi történt a náci Németországban a könyvtárüggyel? Sonnevend interpretációját idézve, „a rendszer idején egyrészt áldozat volt, másrészt felfogható csendes tettestársnak is” (181. p.). Hitler még nem volt kancellár, amikor 1932-ben a *Volksbildung und Volksbücherei* már arról írt, hogy fel kell adni a „politikai függetlenség hiedelmét”, mert az állami autoritás elfogadása az egyedüli járható út.

1934-től központi szaklap jelent meg (*Die Bücherei*), amely 1944 végéig irányadó könyvtárpolitikai elvet fogalmazott meg: „az új hatalom nem művelni, hanem nevelni akar” (169. p.). A tanulmányból további, az elvet részletesen kifejtő közleményt ismerhetünk meg, egészen a *Mein Kampf* összegző elvárásának kinyilatkoztatásáig, hogy a könyv fegyverként járuljon hozzá a birodalmi sikerekhez. „Ha a közkönyvtár betölti harci hivatását, hogy a párt érdekeinek megfelelően nevelje a népet, akkor van jövője...” (170. p.). A következmény egyértelmű, a modernizálás ellehetetlenült, valamennyi könyvtár típusban folyt a személyzet és az állomány megrószálása, a propaganda szolgálata. A tiltott művekről „feketelisták”, a feltétlenül beszerzendőkről „fehérlisták” készültek. A propagandisztikus hatékonyság érdekében hálózati és technológiai fejlesztések valósultak meg, általánossá vált a könyvtári szabványosítás, miközben a hadsereg hadi útján értékes gyűjteményeket, zsidó könyvtárakat rabolt el, a háború épületeket és gyűjteményeket tett tönkre.

A nemzetiszocialista könyvtárügyről szóló harmadik tanulmánya alapos elemzéssel (formai és tartalmi, szerzők, olvasóközönség) a *Die Bücherei* című folyóirat 1934-es évfolyamát mutatja be előzményeinek számba vétele mellett.

Harmadik rész

A magyar könyvtárak szovjetizálása (1945–1956) három tanulmányt foglal magába. A kultúrforradalom kényszerpályáiról készült ismertetőmet a *Könyvtári Figyelő* is közölte,⁴ ezért itt most csak a fejezetbe illesztett további két elemzést mutatom be.⁵

A szerző az 1947–1948-ban elindult politikai változások könyvtárügyre gyakorolt hatását levéltári dokumentumok, az MKP és az MDP propagandaanyagainak, az „értelmiségi sajtó”, valamint a „szaksajtót némileg pótló” *Új Szántás* havilap (1947–1948) szemlélésével rajzolja meg. Az elemzés középpontjában előbb a vidéki könyvtári ellátás hátrányának felszámolási terve, a Sebestyén Géza⁶ nevével fémjelzett, előbb „tájkönyvtár”, majd körzeti könyvtár fogalmakkal jellemezhető rendszer vajúdásának látletele áll. Majd az átpolitizált, irányított népművelés ideológiai erősödésébe, a szabadművelődés elméleti és gyakorlati kritikájába,

⁴ P. Toldi Márta (2018) Könyvtárügyünk története a Rákosi-korszakban: új kötet a „Nemzeti téka” sorozatban, Könyvtári Figyelő, 2, p. 279–285, Elérhető: https://epa.oszk.hu/00100/00143/00351/pdf/EPA00143_konyvtari_figyelo_2018_2_279-285.pdf (Utolsó elérés: 2024.07.25)

⁵ Sonnevend, P. (2016) A hazai könyvtárügy szovjetizálása felé (1947–1948), Könyvtári Figyelő, 3, p. 209–221, Elérhető: https://epa.oszk.hu/00100/00143/00308/pdf/EPA00143_konyvtari_figyelo_2016_02_209-226.pdf (Utolsó elérés: 2024.07.25)

Sonnevend, P. (2017) Könyvtár a „kultúrforradalomban”: A Szabad Nép könyvtárról és olvasásról (1945–1956), Könyvtári Figyelő, 3, p. 385–397, Elérhető: https://epa.oszk.hu/00100/00143/00348/pdf/EPA00143_konyvtari_figyelo_2017_03_385-401.pdf (Utolsó elérés: 2024.07.25)

⁶ Sebestyén Géza (1912–1976) könyvtáros, bibliográfus, az Országos Széchényi Könyvtár főigazgató-helyettese 1958-tól haláláig. A második világháború utáni magyar könyvtárügy egyik vezető személyisége volt.

továbbá az elitcserével indított, a szovjet mintát megcélzott könyvtárügyi reformba nyerünk bepillantást.

Sonnevend a kommunista párt központi napilapja, a *Szabad Nép*⁷ 1945–1956 közötti könyvtári tematikájú írásainak áttekintésével szemlélteti a magyar könyvtárügy „kultúrforradalmi” menetelését. Történelmi ismeretek birtokában illúzió is lenne elvárni, hogy szakmai célok megfogalmazására tekinthetünk vissza, helyette a szemléből, a számos idézetből az ideológiailag irányított olvasóvá nevelés, továbbá a népi demokrácia törekvései melletti kiállás nyílt elvárásával szembesülünk. A lap közölte az 1949-es decemberi országgyűlés öt éves tervének előirányzatát a népkönyvtárak hálózatának kifejlesztéséről „*az üzemekben, a falvakban, a gépállomásokon és a szövetkezetekben*”, továbbá 20 új körzeti könyvtári központ létesítéséről. A fontossági sorrend egyértelműen kiolvasható, felszólítás a párhuzamos hálózatok életre hívására.

A *Szabad Nép* – az elért extenzív fejlődést méltatva – adott hírt az 1952-es minisztertanácsi határozatról, az úgynevezett „első könyvtári törvényről”, megerősítve a „reakció elleni harc” feladatát.

Sonnevend elemzése egy „mesterséges virágkor”-nak minősített könyvtárügyet látat, a valós minőségi hiátus rejtve maradt a lapban. „*Nagy, még nagyobb számok, s máris győzelmek születnek, a béketábor egyre legyőzhetetlenebb, határ a csillagos ég...*” (299. p.).

Negyedik rész

A könyv zárószakaszában olyan izgalmas németországi szakkönyvek ismertetését találjuk, amelyek a múlttal való kritikai szembesülés forrásértékű példái.⁸

A kötet egészére jellemzően elmondható, hogy a tanulmányok mindegyike rendkívül gazdag forrásanyag feldolgozásával készült, jegyzetekkel, hivatkozásokkal, irodalomjegyzékkel megerősítve. A könyv végén névmutató kínál személynevek szerinti búvárkodási lehetőséget.

Sonnevend Péter a közelmúlt könyvtártörténeti kutatásával szemléletesen bemutatja a hegemon ideológiáknak alávetett könyvtárszervezés mintázatait, a társadalomirányítási filozófia, a könyvtár és társadalom bonyolult összefüggérendszerét. Láthatóvá válik az is, hogy a jólétekből kirekesztett, szegénységben, írástudatlanságban tartott, a háború borzalmainak kitett tömegek milyen könnyen váltak ordas eszmék támogatóivá. A könyvtárak pedig az értékek sokféleségének felkínálása helyett kényszerűen sodródtak bele a propagandisztikus szerepbe. Hittel azonosulva vagy óvatos kilengésekkel lázadva részt vettek a hatalom szándéka szerinti ideológia legitimálásában. A múltból érkező nagy kérdés: megtettek-e mindent valóságos mozgásterük határáig?

⁷ A *Szabad Nép* a Magyar Dolgozók Pártja (MDP) napilapja volt. A Népszabadság elődje 1942 és 1956 között jelent meg.

⁸ Sonnevend, P. (2012) Bestsellerek a hitleri Németországban: Jegyzetek Christian Adam könyvéhez, *Könyvtári Figyelő*, 4, p. 805–808, Elérhető: https://epa.oszk.hu/00100/00143/00085/pdf/EPA00143_konyvtari_figyelo_2012_4_805-808.pdf (Utolsó elérés: 2024.07.25)

Sonnevend, P. (2014) A nemzeti szocializmus és a fasizmus könyvtárügyéről: Újabb elemzések, *Könyvtári Figyelő*, 4, p. 535–539, Elérhető: https://epa.oszk.hu/00100/00143/00095/pdf/EPA00143_konyvtari_figyelo_2014_4_535-539.pdf (Utolsó elérés: 2024.07.25)

Sonnevend, P. (2016) Náci politikus, diplomata vagy könyvtári szakember? Jegyzetek egy biográfiához, *Könyvtári Figyelő*, 3, p. 401–407, Elérhető: https://epa.oszk.hu/00100/00143/00337/pdf/EPA00143_konyvtari_figyelo_2016_401-407.pdf Utolsó elérés:

Sonnevend, P. (2018) Lexikon a nácizmus könyvtáros áldozatairól, *Könyvtári Figyelő*, 1, p. 113–116, Elérhető: https://epa.oszk.hu/00100/00143/00350/pdf/EPA00143_konyvtari_figyelo_2018_01_113-116.pdf (Utolsó elérés: 2024.07.25.)

Sonnevend, P. (2019) Lelkes aktivitás? Kényszerű behódolás? Átmentési kísérlet? Újabb elemzések a német közkönyvtári vezetők mozgásteréről és magatartási mintáiról a náci uralom alatt (1933–1945), *Könyvtári Figyelő*, 3, p. 449–453, Elérhető: https://epa.oszk.hu/00100/00143/00357/pdf/EPA00143_konyvtari_figyelo_2019_03_449-453.pdf (Utolsó elérés: 2024.07.25.)

